

20 jaar Vlinderwerkgroep Friesland

De Vlinderwerkgroep Friesland (VWF) is in 1985 opgericht met als doel de kennis op het gebied van Micro- en Macrolepidoptera in Friesland te vergroten. De oprichting was een direct gevolg van de publicatie van B.J. Lempke's boek 'De vlinders van Friesland', een overzicht van alle bekende waarnemingen van Lepidoptera in Friesland tot 1985. De VWF organiseert onder andere bijeenkomsten, excursies en publicaties en de leden ontvangen twee keer per jaar het periodiek Flinterwille. In 2000 is 'Dagvlinders in Fryslân' gepubliceerd, een overzicht van alle dagvlinders in Friesland op kilometerhokniveau. Na 2000 is de nadruk meer komen te liggen op onderzoek aan micro- en macronachtvlinders. De eerste resultaten hiervan staan op de internetsite van de VWF. Sinds de oprichting van de VWF zijn 34 nieuwe soorten macronachtvlinders in Friesland waargenomen. De toekomst ziet er goed uit: veel jonge leden zijn actief binnen de VWF.

Entomologische Berichten 66(3): 95-98

Trefwoorden: Lempke, dagvlinderatlas, excursies, publicaties, onderzoek, Lepidoptera, nieuwe soorten

Inleiding

Op 19 november 2005 vierde de Vlinderwerkgroep Friesland zijn vierde lustrum. Een goed moment om eens stil te staan bij de betekenis van de werkgroep voor de vlinderfaunistiek in Friesland en om eens terug te kijken op de activiteiten van de afgelopen 20 jaar. Maar eerst plaatsen we de vlinderwerkgroep in een historisch perspectief.

In Friesland heeft altijd belangstelling bestaan voor vlinderstudie. Belangrijke voorlopers waren onder andere J.H. Alberda en D. Ter Haar. Alberda, advocaat in Leeuwarden, verrichtte rond 1850 intensief inventarisatiewerk in Friesland. Rond 1900 verscheen het standaardwerk 'Onze Vlinders' van de hand van Ter Haar, notaris in Warga en later in Kollum. In die tijd was de entomologie een tijdverdrijf van vooral notabelen en er was weinig samenwerking tussen de vlinderliefhebbers: men was erg solistisch bezig. Dat laatste bleef zo in de eerste helft van de 20^e eeuw. Toch was er wel een ontmoetingsplaats: het Fries Natuurmuseum. Dit museum, in die tijd nog niet zo riant gehuisvest als tegenwoordig, stond onder leiding van Gerrit Stobbe. Stobbe was een vraagbaak op velerlei gebied, zeker ook op het terrein van dag- en nachtvlinders. Hij inventariseerde zelf en hielp mensen die met moeilijk te determineren vlinders naar het museum kwamen.

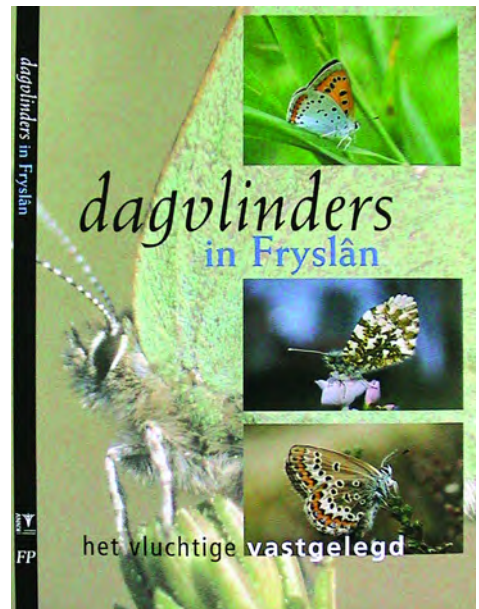
S.G. Sinnema¹ & G. Tuinstra²

¹ Sparjeburd 29
8409 CK Hemrik
info@vlinderwerkgroepfriesland.nl

² De Twee Gebroeders 214
9207 CB Drachten

De start

In 1985 brengt B.J. Lempke zijn boek 'De vlinders van Friesland' uit, een belangrijk moment voor de Friese vlinderwereld. Lempke, monument in de Nederlandse vlinderwereld en bekend van onder andere de Catalogus van de Nederlandse Macrolepidoptera en supplementen hierop (Lempke 1936-1970), schreef een boek met daarin een overzicht van alle bekende gegevens op dat moment van alle dag- en nachtvlinders. Hij bezocht musea en nam daar in de collecties alle Friese gegevens op; tevens bekeek hij de collecties van verzamelaars in Friesland. Een aantal vlinderliefhebbers uit Friesland kende Lempke al van hun bezoeken aan de liefhebbersdagen op het Zoölogisch Museum te Amsterdam, waar hij hielp bij het op naam brengen van voor ons moeilijke soorten. Toen het boek verscheen in 1985 hadden we de beschikking over een prachtige momentopname van de kennis van zaken in Friesland. Daarmee had men kunnen stellen dat we klaar waren in Friesland, maar veel Friese vlinderliefhebbers zagen dit boek juist als een stimulans en als een startpunt om de kennis van de Friese vlinderfauna uit te breiden. Daartoe werd op 19 november 1985 in hotel Goerres te Akkrum de

Figuur 1. Dagvlinders in Fryslân, uitgegeven in november 2000.

Dagvlinders in Fryslân, publiek in november 2000

Vlinderwerkgroep Friesland (VWF) opgericht. De doelstelling was om door te gaan met de studie van dag- en nachtvlinders. De VWF kreeg een eigen bestuur en besloot onderdeel te gaan uitmaken van de NEV-afdeling Noord. In de praktijk is de VWF een zelfstandig opererende vereniging. Vanaf dat moment heeft de vlinderstudie in Friesland een grote vlucht genomen: er wordt veel meer gezamenlijk ondernomen, zoals bijeenkomsten en excursies.

De eerste resultaten

Er is al spoedig na de oprichting besloten om per jaar een verslag uit te geven met daarin artikelen over interessante waarnemingen van het afgelopen jaar; ook moest het jaarverslag een overzicht bevatten van alle waargenomen vlinders. Tegenwoordig zou dat met e-mail, internet en een databaseprogramma geen probleem zijn. In die tijd waren deze communicatiemiddelen echter nog onbekend en wat databases betreft: hiervoor gebruikten we Dbase 3+ onder DOS en de kenners weten dan wel dat dit beslist geen onverdeelde genoeg was. Toch wilden we elk jaar een overzicht hebben van de waarnemingen. Hoogtepunten in die beginjaren waren de avonden in het najaar, waarop de meest actieve leden in Hemrik bijeen kwamen om hun waarnemingen te delen. Op die avonden had iedereen zijn schrift met waarnemingen voor zich en per soort werd het aantal genoteerd, naast de eerste en laatste waarneming van dat jaar. Het aantal werd vervolgens genoteerd per deel van Friesland (opgedeeld in veertien delen). Het is begrijpelijk dat dit tijdrovend was en er werd doorgedaan tot in de kleine uurtjes, tot er te veel aanwezigen in slaap waren gevallen en dus de lijst onbetrouwbaar zou worden.

Elk jaar is aan de hand van deze lijsten een jaarverslag geproduceerd met daarin een overzicht van tenminste 20 bladzijden dicht bedrukte pagina's van alle waargenomen soorten. Die lijsten maakten velen enthousiast om het onderzoek uit te breiden. Deze waarnemingslijsten zijn geproduceerd tot en met 1998. Door tijdgebrek en door de betere toegankelijkheid van alle data in digitale vorm zijn er na dat jaar geen jaarverslagen meer gepubliceerd. We raadplegen deze lijsten nog steeds, want ze bevatten een schat aan informatie over de waarnemingen tussen 1986 en 1998.

Het gezamenlijk werken aan deze jaarverslagen deed het enthousiasme onder de leden groeien en uit de verslagen blijkt dat het aantal waargenomen soorten voor Friesland en de kennis over de verspreiding ervan enorm groeide vergeleken met 'De vlinders van Friesland' van Lempke in 1985.

Dagvlinders in Fryslân

Rond 1990 ontstond het plan om met de leden van de werkgroep een nieuw doel na te streven: het produceren van een atlas van de Friese dagvlinders op kilometerhokniveau. Voor dit project kregen we steun van de Vlinderstichting en de Fryske Akademy.

Om meer mensen hiervoor in te schakelen zijn in 1993 en 1994 enkele cursussen gegeven in Drachten, Oudemirdum en Buitenpost. Deze cursussen bestonden uit een viertal instructieavonden en enkele excursies. In totaal werden zo'n honderd mensen opgeleid. Door het grote aantal medewerkers zijn in hoog tempo de kilometerhokken onderzocht en konden we ons tenslotte concentreren op het vullen van de 'witte vlekken'. Veel weekenden zijn 'opge-

offerd' om deze plaatsen te onderzoeken. Uiteindelijk is een dekking bereikt van 85%; wanneer men bedenkt dat dit inclusief alle meren is, dan wordt duidelijk dat vrijwel het gehele vasteland en de eilanden zijn onderzocht. De database bevatte tenslotte zo'n 81.000 records. Hoogtepunt voor de VWF was uiteraard het verschijnen van het boek 'Dagvlinders in Fryslân' in het jaar 2000; het boek bevat 176 pagina's en beschrijft alle soorten Friese dagvlinders, voorzien van veel foto's en uiteraard verspreidingskaartjes en vliegtijdogrammen. We hebben van elke soort foto's van vlinders, rupsen en dergelijke opgenomen, waarbij uitsluitend Fries materiaal is gebruikt (figuur 1).

Flinterwille

Als opvolger van de jaarverslagen is in 1996 begonnen met een halfjaarlijkse nieuwsbrief, die al snel een naam kreeg: Flinterwille (plezier met vlinders). De kwaliteit van ons periodiek is sinds de start met sprongen vooruitgegaan. Naast uiteraard het noodzakelijke verenigingsnieuws wordt het periodiek gevuld met artikelen over voorkomen en biologie van bijzondere soorten en families in Friesland, zowel op dagvlindergebied als op het gebied van de micro- en macro-nachtvlinders. Om een voorbeeld te noemen: in Flinterwille is de laatste jaren een reeks artikelen verschenen over het voorkomen van het veenhooibeestje (*Coenonympha tullia* (Müller)) in het Fochteloërveen. Hier zit een van de laatste populaties van Nederland van deze soort en dankzij het beheer van Natuurmonumenten, bijgestaan door een intensieve monitoring door leden van de vlinderwerkgroep, constateren we een behoorlijke groei in de populatie. Verder bevat Flinterwille uiteraard steeds een actueel overzicht van bijzondere waarnemingen in Friesland. Flinterwille heeft inmiddels een oplage van 115 stuks en ook buiten Friesland is een flink aantal musea en instituten erop geabonneerd.

Activiteiten

De VWF organiseert de volgende activiteiten:
– tweemaal per jaar een ledenbijeenkomst, waarop ervaringen worden uitgewisseld en sprekers worden uitgenodigd;

Figuur 2. Excursie Vlinderwerkgroep Friesland naar het Lauwersmeergebied, 9 augustus 2003. Foto: S.G. Sinnema
Excursion Butterfly Working Group Friesland to the Lauwersmeer area on 9 August 2003.

dit soort bijeenkomsten is een belangrijk samenbindend element voor de werkgroep,

- een vijftal excursies per jaar, vaak doelgericht om een slecht geïnventariseerd gebied te onderzoeken, of om de ontwikkelingen in een bepaald natuurgebied te volgen (figuur 2),
- een determinatiedag in het winterseizoen, waarbij men determinatieproblemen met elkaar kan bespreken. Deze dag voorziet duidelijk in een behoefte, want de belangstelling neemt elk jaar toe. Een aantal deskundigen is vaak van de partij; zo helpen Joop Kuchlein en Leo Bot de laatste jaren bij micronachtvlinders (figuur 3),
- het onderzoeken van 'speerpuntgebieden'. Zo'n speerpuntgebied wordt jaarlijks uitgekozen. Het is de bedoeling om dit gebied intensief met vanglamp en smeer te onderzoeken, bij voorkeur enkele tientallen avonden. De laatste jaren hebben we op deze manier de Alde Feanen, de Duurswouderheide, het Oosterschar, de Tjongervallei, de Schaadobbe en de Oostring van Oostermeer onderzocht,
- meewerken aan publicaties en activiteiten van derden. Zo is een belangrijk deel van de Friese gegevens van het boek 'De Kleine Vlinders' van J. Kuchlein (1993) afkomstig van leden van de VWF. Ook leveren onze leden gegevens voor het Nederlandse trekvlinderonderzoek, vroeger onder leiding van B. Lempke, nu in handen van Rob de Vos. Sinds maart 2003 is de provincie Friesland bezig met een werkgroep Provinciale Natuurmonitoring; de vlinderwerkgroep draagt ook hier bij aan de verspreidingsinformatie. Ook met Natuurmuseum Fryslân is een samenwerkingsovereenkomst aangegaan, waarbij de werkgroep de beschikking krijgt over de vlindergegevens van het museum en helpt met het determineren van de collectie. Tenslotte levert de vlinderwerkgroep waarnemingen aan de Werkgroep Vlinderfaunistiek van EIS.

De internetsite van de vlinderwerkgroep (www.vlinderwerkgroepfriesland.nl) is inmiddels een belangrijk communicatiemiddel geworden: naast een grote hoeveelheid informatie vindt men hier een actueel overzicht van de bijzondere waarnemingen in Friesland. Het bestuur van de vlinderwerkgroep onderhoudt een database met daarin alle bekende gegevens van dag- en nachtvlinders in Friesland. Ook hier

spelen internet en e-mail een belangrijke rol: de meeste gegevens worden tegenwoordig door de leden via een speciaal invulformulier in excel naar de vlinderwerkgroep gestuurd.

Figuur 3. Determinatiedag van de Vlinderwerkgroep Friesland, 15 januari 2005 te Hemrik. Foto: S.G. Sinnema
Identification session of the Butterfly Working Group Friesland on 15 January 2005 in Hemrik, Friesland.

Nachtvlinders

Na het verschijnen van 'Dagvlinders in Fryslân' is het accent meer komen te liggen op de nachtvlinders. Om mensen hiervoor de benodigde kennis bij te brengen heeft de vlinderwerkgroep in het voorjaar van 2003 een nachtvlinderkursus georganiseerd in Drachten. De vlinderwerkgroep heeft verder een achttal 400 Watt HPL-lampen beschikbaar gesteld aan leden om hen in staat te stellen te inventariseren.

Inmiddels kunnen we wat de nachtvlinders betreft ook de balans opmaken na 20 jaar VWF. Er zijn sinds het boek van Lempke tientallen nieuwe nachtvlinderssoorten in Friesland waargenomen, terwijl de verspreiding van veel soorten beter bekend is.

De geannoteerde naamlijst van de Nederlandse vlinders (Kuchlein & De Vos 1999) telt in totaal 896 soorten macronachtvlinders. Dit

Tabel 1. Nieuwe soorten macronachtvlinders voor Friesland vanaf 1985, met het jaar van eerste waarneming.
New species of moths (Macrolepidoptera) for the province of Friesland since 1985, with year of first sighting.

Psychidae - zakdragers	1989 - <i>Eupithecia expallidata</i> Doubleday
1991 - <i>Diplodoma laichartingella</i> (Goeze)	1989 - <i>Eupithecia lanceata</i> (Hübner)
2001 - <i>Narycia duplicella</i> (Goeze)	1990 - <i>Asthena albulata</i> (Hufnagel)
1992 - <i>Whittleia retiella</i> (Newman)	2005 - <i>Hydrelia sylvata</i> (Scopoli)
Sesiidae - wespvlinders	Notodontidae - tandvlinders
1998 - <i>Pennisetia hylaeiformis</i> (Laspeyres)	1991 - <i>Gluphisia crenata</i> (Esper)
1996 - <i>Synanthedon vespiformis</i> (Linnaeus)	Noctuidae - uilen
Saturniidae - nachtpauwogen	1992 - <i>Acronicta alni</i> (Linnaeus)
2005 - <i>Saturnia pyri</i> (Denis & Schiffermüller)	1986 - <i>Chrysodeixis chalcites</i> (Esper)
Geometridae - spanners	1991 - <i>Shargacucullia verbasci</i> (Linnaeus)
1994 - <i>Deileptenia ribeata</i> (Clerck)	2001 - <i>Atethmia centrago</i> (Haworth)
1989 - <i>Scopula marginepunctata</i> (Goeze)	1989 - <i>Aporophyla lutulenta</i> (Denis & Schiffermüller)
2000 - <i>Costaconvexa polygrammata</i> (Borkhausen)	2002 - <i>Polymixis gemmea</i> (Treitschke)
1999 - <i>Chloroclysta siterata</i> (Hufnagel)	1989 - <i>Mythimna conigera</i> (Denis & Schiffermüller)
2003 - <i>Pareulype berberata</i> (Denis & Schiffermüller)	1993 - <i>Orthosia opima</i> (Hübner)
1998 - <i>Euphyia unangulata</i> (Haworth)	<i>Noctua janthe</i> (Borkhausen)
2003 - <i>Perizoma bifaciata</i> (Haworth)	Pantheidae - donsuielen
2005 - <i>Eupithecia abietaria</i> (Goeze)	1991 - <i>Panthea coenobita</i> (Esper)
2000 - <i>Eupithecia exiguata</i> (Hübner)	Arctiidae - beervlinders
1989 - <i>Eupithecia insigniata</i> (Hübner)	1990 - <i>Utetheisa pulchella</i> (Linnaeus)
1989 - <i>Eupithecia trisignaria</i> Herrich-Schäffer	1990 - <i>Antichloris viridis</i> (Druce)

is inclusief 39 adventieven en de familie Psychidae (zakdragers), die door de een als macrofamilie en door de ander als microfamilie beschouwd wordt. In 'De Vlinders van Friesland' (Lempke 1985) zijn in totaal 607 macrosoorten opgenomen, iets meer dan tweederde van het aantal vermeld in de landelijke naamlijst. Een behoorlijk aantal

dus. In Friesland zijn, voor zover bekend, 34 macronachtvlindersoorten voor het eerst na 1985 waargenomen (tabel 1, figuur 4). Bij *Noctua janthe*, de 'dubbelsoort' van *N. janthina* Denis & Schiffemüller, ontbreekt in deze lijst het jaartal. Lempke noemt in zijn boek uitsluitend de soort *N. janthina* en beschrijft daarbij onder andere 'Matig verbreid, vooral op zandgrond.' *Noctua janthe* wordt pas na 1985 van *N. janthina* gescheiden. *Noctua janthe* is ongetwijfeld ook al voor 1985 in Friesland aanwezig geweest. De soort wordt momenteel meer waargenomen dan *N. janthina*. *Noctua janthe* zou daarom beter uit tabel 1 verwijderd kunnen worden.

Antichloris viridis (Druce) is een adventieve soort, die in Nederland verschillende keren met import van bananen waargenomen is. De soort wordt daarom ook wel 'bananenvlinder' genoemd. De grote nachtpauwoog *Saturnia pyri* (Denis & Schiffemüller), die in 2005 nieuw voor Friesland is gevonden, wordt eveneens als adventief aangemerkt (Zeinstra 2005). In een artikel in een van de volgende afleveringen van Entomologische Berichten zal een aantal van deze nieuwe soorten nader worden toegelicht.

Naast het verschijnen van nieuwe soorten verdwijnen er natuurlijk ook soorten. De lijst van soorten die na 1985 niet meer waargenomen zijn telt iets meer dan 40 soorten. Het gaat hierbij echter voornamelijk om soorten die (zeer) zeldzaam waren of waarvan slechts een enkele waarneming bekend is. Voorbeelden hiervan zijn de spanners *Plagodis pulveraria* (Linnaeus), *Cleorodes lichenaria* (Hufnagel) en *Xanthorhoe quadrifasciata* (Clerck) en de uilen *Mythimna turca* (Linnaeus) en *Lycophotia molothina* (Esper). Van dergelijke zeldzaamheden, in ieder geval voor Friesland, was misschien te verwachten dat ze niet meer waargenomen zouden worden. Helaas zijn er ook soorten bij die voor 1986 vaker waargenomen werden, maar nadien in het geheel niet meer, zoals de spanners *Selenia lunularia* (Hübner), *Angerona prunaria* (Linnaeus) en de uilen *Polia hepatica* (Clerck) en *Xylena exsoleta* (Linnaeus).

Tenslotte een blik op de toekomst van de vlinderwerkgroep.

Toekomst

Nu de aandacht speciaal op nachtvlinders is gericht ligt het voor de hand om de resultaten te publiceren. Daar is inmiddels een begin mee gemaakt, waarbij voorlopig is gekozen voor internet als publicatiemedium. Via de website van de VWF kan men de 'Voorlopige atlas van Friese macronachtvlinders' bereiken. Het streven is om van alle soorten macronachtvlinders foto's, beschrijvingen, verspreidingskaarten en vliegtijd diagrammen te produceren. Inmiddels is dit gereed voor de Notodontidae. Door op onze site een kijkje te nemen kunt u een goede indruk krijgen van wat ons voor ogen staat. Om dit project volledig vorm te geven zal de vlinderwerkgroep nog wel een aantal jaren aan de slag moeten. Het ligt voor de hand dat later de stand van zaken met betrekking tot de dagvlinders in Friesland weer zal worden opgepakt.

De toekomst ziet er overigens rooskleurig uit voor de VWF: heeft men landelijk te kampen met een vergrijzing in entomologische kring, in Friesland mogen we ons gelukkig prijzen met erg veel jonge en actieve leden. We zijn er de laatste jaren in geslaagd om nogal wat dertigers, twintigers en zelfs tieners aan onze werkgroep te binden. Veel van deze jonge leden zijn zeer actief in de werkgroep, zowel op bestuurlijk niveau als op het gebied van de inventarisatie. We hebben dus alle vertrouwen in de toekomst!

Figuur 4. *Acronicta alni*, Bakkeveen, 10 mei 2003. In Friesland zijn van deze soort geen waarnemingen voor 1992, maar in de jaren daarna zijn imago's en rupsen regelmatig waargenomen in het oostelijke deel van de provincie. Foto: G. Tuinstra

Acronicta alni, Bakkeveen, 10 May 2004. There are no records in Friesland prior to 1992, but in the past few years the species is resident, even common, in the eastern part of the province, with sightings of both caterpillars and imagos.

Literatuur

- Haar D ter 1900. Onze vlinders. W.J. Thieme & Cie.
 Kuchlein JH 1993. De kleine vlinders. Pudoc.
 Kuchlein JH & Vos R de 1999. Geannoteerde naamlijst van de Nederlandse vlinders. Backhuys Publishers.
 Lempke BJ 1936-1970 [in serie]. Catalogus van de Nederlandse Macrolepidoptera. Tijdschrift voor Entomologie.
 Lempke BJ 1985. De vlinders van Friesland. Fryske Akademy.
 Vlinderwerkgroep Friesland & De Vlinderstichting 2000. Dagvlinders in Fryslân. Het vluchtige vastgelegd. Friese Pers Boekerij/KNNV Uitgeverij.
 Zeinstra P 2005. Een nieuw adventief voor Friesland. Twirre 16: 140-141.

Ingekomen 26 februari 2006, geaccepteerd 8 maart 2006.

Summary

20 years Vlinderwerkgroep Friesland

The Vlinderwerkgroep Friesland (VWF), also called 'Society for research on butterflies and moths in Friesland, The Netherlands', was founded in 1985 with the aim to share knowledge on micro- and macrolepidoptera in the province of Friesland. The founding of the VWF was a direct consequence of the publication of B.J. Lempke's book 'De vlinders van Friesland', a survey of all observations of butterflies and moths in Friesland up to 1985. Activities of the VWF include meetings, excursions and publications. In 2000 'Dagvlinders in Fryslân' was published, which summarizes the results of a survey of butterflies in the province per square kilometre. Twice a year members receive the periodical, called 'Flinterwille'. The VWF co-operates with various organizations involved in entomological research. Since 2000 the VWF focuses on distribution of moths; the results are published on the website (www.vlinderwerkgroepfriesland.nl). Since 1985, 34 species of moth (macrolepidoptera) new to the province have been found. The future seems promising: many young people are active in the VWF.